

göre bilgi edinme ve akıl yürütme dahil bütün fiiller mecaz yoluyla insana nisbet edilebilir (Kādî Abdülcebbar, *el-Muğni*, IX, 11; İsferyâni, s. 81). Ölüye fiil isnat etmek mümkün olmadığı gibi insana da fâil denemez. Fiilin kötü bir sonuç doğurması ihtimalinden dolayı Allah'a izâfesi de muhaldir. Sümâme, bu düşüncesinden dolayı gerek Ehl-i sünnet gerek Mu'tezile kelâmcıları tarafından şiddetle eleştirilmiştir (Bağdâdî, *el-Fark*, s. 103).

Ehl-i sünnet kelâmcıları tevellüdü, cansız varlıklara fiil gerçekleştirme kudreti vermeye ve âlemin işleyişinde sebep-sonuç arasında zorunlu bir ilişkinin bulunduğunu kabul etmeye yol açtığından eleştirmişlerdir. Onlara göre Mu'tezile kelâmcıları, sağlam bir düzene sahip olan âlemin cansız bir fâilden meydana gelmesini mümkün görerek dönemin materyalistleriyle aynı safta yer almıştır (İbn Fûrek, s. 133-134). Ehl-i sünnet, Mu'tezile'nin üzerinde durduğu fiillerin doğrudan Allah tarafından yaratıldığını kabul etmektedir; çünkü hâdis kudret ancak kendi alanı içinde etkili olabilir, bunun dışındaki bütün etkiler Allah'a aittir (Bâkîllânî, s. 339; Cüveynî, s. 206). Mütevellid fiille bu fiilin meydana geliş sebebi arasında zorunlu bir ilişkinin varlığını kabul etmek Eş'arîler'e ait âlem anlayışının önemli unsurlarından imkân prensibini yok saymak, mucize ve keramet gibi konuları inkâr etmek demektir. Bu ilişkide Allah fâil ile teşekkül eden fiil (müsebbeb) arasına girebilir. Meselâ ok atma fiilinde kişi okun gitmesini murat edip onu fırlattığı halde Cenâb-ı Hak oku ölümü gerçekleştirmeyecek şekilde hedefine ulaşmadan durdurabilir; hatta ok hedefe isabet etse bile ölüm fiilini gerçekleştirmeyebilir (Bağdâdî, *Uşûlü'd-dîn*, s. 138). Mu'tezile'nin tevellüd dediği bu ilişki, kulun sebebe başvurmasının hemen ardından Allah'ın bu konudaki işleyiş kanununu yaratmasından ibarettir. Bu durumda meydana gelen sonuç kula nisbet edilir ve bundan sorumlu tutulur (Nesefî, II, 680-685). İbn Hazm ise Mu'tezile'yi destekler nitelikte cansız varlıklardan tevellüd yoluyla fiilin meydana geldiğine dair, Kur'an'da geçen ateşin yüzleri yalaması (el-Mü'minûn 23/104), cehennemde suyun yüzleri haşlaması (el-Kehf 18/29) gibi anlatımları örnek gösterip bu tür fiillerin zuhur bakımından kendisinden zuhur ettikleri varlığa, yaratma bakımından Allah'a ait olduğunu söyler (*el-Faşl*, V, 59-60).

Mu'tezile'nin tevlid teorisi, Aristocu illiyet teorisinden ya da dönemin inkârcı

akımlarının tabiat anlayışından ziyade modern dönemde ortaya çıkan "vesileci" (ocasionaliste) anlayışa daha yakındır. İnsan fiilinin dolaylı sonuçlarının sorumluluk açısından durumunu çözmeyi amaçlayan teori fâille onun seçtiği vasıta arasında herhangi bir zorunlu ilişkiye yer vermez. Fâil fiiliyle arasındaki vasıtayı seçmekte özgürdür. Ancak bu noktadan sonra tevlid yoluyla oluşan fiil zorunlu bir fiil hükmündedir. Böylece Mu'tezile sebep-sonuç arasında illiyet bağına ve âlemden sabit kanunların varlığına işaret etmiştir. Taşın atılması hadisesinde insan taşı ve onun yol açacağı fiili seçme konusunda özgür, taşın tabiat kanunu gereğince tevlid ettiği fiilden dolayı sorumludur. Çünkü sebebi meydana getirerek ona bağlı sonucu ortaya çıkarmak ve bununla övgüyü ya da yergiyi hak etmek fiili yapan güç sahibinin elindedir. Ancak Mu'tezile, sebebin varlığıyla birlikte sonucun ortaya çıkmasına engel bir durumun bulunmasını mümkün görmüş, sebep-sonuç arasındaki zorunluluğu engellerin ortadan kalkması ve mahallin fiile müsait olması gibi şartlara bağlamıştır. Buna rağmen Mu'tezile içinde tevlid ve tevellüd ilgili farklı görüşlerin ortaya çıkması ve bu teorinin açık şekilde izah edilememesi, konunun muârzıları tarafından anlaşılmasına, hatta bu teoriyi benimseyenlerin küfre kadar varan ithamlara mâruz kalmasına yol açmıştır. Tevlid ve tevellüd konusu mezhepler tarihi ve kelâm kitaplarında tartışıldığı gibi özellikle ilk dönemlerde hakkında müstakil eserler de kaleme alınmıştır. Nazzâm'ın *Kitâbü't-Tevellüd*'ü (İbnü'n-Nedîm, s. 206), Ebü'l-Hüzeyl el-Allâf'ın *Kitâbü't-Tevlîd 'ale'n-Nazzâm*'ı (a.g.e., s. 204) ve Abdülkâhir el-Bağdâdî'nin *İbtâlül'l-ıvâli bi't-tevellüd*'ü (DİA, I, 246) bunlar arasında sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "vld" md.; Tehânevî, *Keşşâf* (Dahrûc), I, 534; Hayyât, *el-İntişâr*, s. 46-47, 60-61; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdü), s. 204, 206; Bâkîllânî, *et-Temhîd* (İmâdüddin), s. 334-341; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-Makâlât*, s. 131-134, 282-283; Şeyh Müfid, *Evâ'ilü'l-makâlât* (nşr. İbrâhim el-Ensârî), Beyrut 1414/1993, s. 103-105; Kādî Abdülcebbar, *el-Muğni*, IX, 11-14, 20, 37-42, 49, 70-71, 75, 79-80, 99, 161-162, 352, 392; a.m.f., *el-Muhtâ*, s. 352, 380-385, 396; a.m.f., *Şerhu'l-Uşûli'l-ıvâli'l-ıvâli*, s. 387-388, 393; Eş'arî, *Makâlât* (Ritter), I, 45-46; II, 380, 401-415; Bağdâdî, *el-Fark* (Kevserî), s. 77-78, 80, 103, 112, 127, 180; a.m.f., *Uşûlü'd-dîn*, İstanbul 1346/1928, s. 138-139; İbn Hazm, *el-Faşl* (Umeyre), V, 59-60; İsferyâni, *et-Tebşîr* (Hûti), s. 75-81; Cüveynî, *el-İrşâd* (Temîmî), s. 49, 206-207; Nesefî, *Tebşîrâtü'l-edille* (Salamé), II, 680-685; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 64; Süleyman Hayri Bolay, *Felsefi*

Doktrinler Sözlüğü, İstanbul 1979, s. 186-188; Ulvi Murat Kılavuz, *İslâm Düşüncesinde Dolaylı Fiiller ve Davranışlar: Tevlid-Tevellüd* (yüksek lisans tezi, 2001), ÜÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Bekir Topaloğlu – İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2010, s. 320-321; Remke Kruk, "Tawallud", *EL²* (İng.), X, 378-379; Ethem Ruhi Fığlalı, "Abdülkâhir el-Bağdâdî", *DİA*, I, 246.

OSMAN DEMİR

TEVLİYE

(التولية)

Alış fiyatı veya maliyet üzerine kâr koymadan yapılan güvene dayalı satış sözleşmesi; kamu görevine tayin.

Sözlükte "yöneltmek, bir kimseyi yetkilil kılma, bir yere vali tayin etmek" anlamındaki **tevlîye**, terim olarak bir malın alış fiyatı veya maliyeti üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmadan satılmasını, ayrıca bir kamu görevine tayini ifade eder. Tevlîye güvene dayalı satım türlerinden olduğu için murâbaha ve vadîa ile aynı kategoride yer alır. Bazı fıkıh kitaplarında tevlîye ile bağlantılı biçimde ele alınan "işrak" (şirket / iştirak) terimiyle malın bir kısmını alış fiyatına satma (meselâ 10 liraya alınan bir malın yarısını 5 liraya satma) işlemi kastedilmekte ve tevlîye ile aynı sıhhat şartlarını taşımaktadır. Bazı araştırmacılar, fıkıh tarihinde tevlîye ve işrak kavramlarının içeriğinde değişiklikler meydana geldiği kanaatindedir (Yanagihashi, *A History*, s. 149-163). Günümüzde özellikle maliyetine satış denilen satışlar tevlîye akdi kapsamında değerlendirilir.

Genel muhtevası ve hükümleri itibariyle satım akdinin bir türü sayıldığından bey'in meşruiyet delilleri tevlîye bakımından da geçerlidir. Ayrıca hadislerde tevlîye satışı hakkında deliller vardır. Nitekim Resûl-i Ekrem, Hz. Ebû Bekir'in hicret sırasında kullanmak üzere satın aldığı iki deveden birini alış fiyatına kendisine satmasını istemiş (Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylaî, IV, 31), bir başka rivayette tevlîye satışında sakınca olmadığı ifade edilmiştir (Abdürrezzâk es-San'ânî, VIII, 48-50). Bazı kaynaklarda murâbaha ile tevlîyenin cevazına dair akîf deliller çerçevesinde ticarî tecrübesi bulunmayanların mal almada tecrübeli kişilerin yardımına ihtiyaç duyduklarına değinilir (Bedreddin el-Aynî, VI, 487-488; İbnü'l-Hümâm, VI, 497). Fıkıh eserlerinde bu ve benzeri delillere yer verilerek tevlîyenin cevazı konusunda fakihler arasında fikir birliğinin bulunduğu belirtilir.

TEVLİYE

Tevliye akdinin geçerliliği bağlamında tarafların irade beyanlarının belirli kalıplar içinde ifade edilmesi şart koşulmamakla birlikte bu beyanlarda akdin tevliye olduğuna delâlet eden “sermayesi karşılığında”, “aldığım fiyata” veya “malın üzerinde yazılı olan fiyata” gibi ibarelerin kullanılması gerekli görülmektedir (Buhûti, III, 229). Sihat şartları ve hükümleri, özellikle alış fiyatı ve mala ilişkin meseleler bakımından genelde murâbahaya benzeyen tevliyenin sıhhati için şu şartlar aranır: **a)** Alış ve satış fiyatı müşteri tarafından bilinmelidir. Aksi takdirde tevliye satışı fâsîd olur; ancak müşteri akid meclisinde fiyatı öğrenip kabul ederse fesat ortadan kalkar. **b)** İlk bedelin misli mallardan olması gerekir; bu husus fiyatın tesbiti açısından gereklidir. **c)** Hanefîler’e göre tevliye konusu edimlerin ikisi de para türünden olmamalıdır. Zira bu durumda sarf akdi söz konusu olur ve bedeller taayyün etmeyip zimmete taalluk eder.

Diğer emanet akidlerinde olduğu gibi satıcının malın ilk alış fiyatı, kendisine maliyeti ve malın durumu hakkındaki beyanları tevliyenin hükümleri açısından özel önem taşımaktadır. Bu bağlamda satıcının mal ve fiyata ilişkin yanlış bilgi vermesi alıcıya bazı haklar sağlamak ve maldan elde edilen kazancın helâllüğünü olumsuz etkilemektedir. Gerçek dışı beyanın güveni kötüye kullanmaktan veya hatadan kaynaklanması durumlarıyla, bunun anlaşılması esnasında tevliye konusu malın mevcut olup olmaması ihtimallerine göre mezheplerin konuya dair yaklaşımları farklılık göstermektedir. **a)** Yanlış beyan ücretin miktarını ilgilendirmesi durumunda, meselâ malı 10 liraya aldığını söyleyen satıcı gerçekte 9 liraya almışsa Hanefî ve Şâfiîler’de ağırlıklı görüşe ve Hanbelîler’e göre aradaki fark miktarınca müşteri lehine indirim yapılır ve kendisine muhayyerlik tanınmadan akid bağlayıcı sayılır. Aksi takdirde satış tevliye olmaktan çıkar ve murâbahaya dönüşür. Mâlikîler’e göre satıcı fazlalık miktarınca indirim yaparsa müşteri malı almak zorundadır. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî’ye göre müşteri kendisine beyan edilen ilk fiyat karşılığında malı alıp almamakta serbesttir. **b)** Yanlış beyan ödemenin niteliğinde ise, meselâ satıcı malı vadeli aldığı halde bunu alıcıya bildirmemişse Hanefî, Şâfiî ve Mâlikîler’e göre alıcı belirlenen fiyat karşılığında malı alıp almamakta muhayyerdir. Hanbelîler’de tercih edilen görüşe göre bu durumda müşteri ilk satıştaki vade ile ödeme yapar, kendisine mu-

hayyerlik ve fesih hakkı tanınmaz. Satıcının yanlış beyanı, malın kısmen veya tamamen tüketilmesinden veya iadeyi engelleyecek derecede ayıplı hale gelmesinden sonra ortaya çıkarsa Hanefîler ve Hanbelîler’e göre akid yapıldığı şekilde bağlayıcılık kazanır; Mâlikîler’e göre müşteri doğru fiyata veya malın piyasa değerine göre aradaki farkı iade eder, ancak onun ödediği miktar satıcının yanlış beyanı ile gerçek fiyat arasındaki farktan çok olamaz; Ebû Yûsuf’a göre ise aradaki fark düşülür.

Öte yandan kamu görevlerine yönetici tayini tevliye kelimesiyle ifade edilir. Bu tür görevlendirmeler için tevliyenin yanı sıra “taklîd, tefvîz, tevkîl, istihlâf” gibi terimler de kullanılmıştır. Görevi veya yetkiyi ifade etmek üzere “vilâyet / velâyet” (vilâyet-i âmme), görevlendirilenler için görevle ilgili özel terimlerin yanı sıra “emîr, vali, müvellâ” gibi kelimelere de yer verilmiştir (emîr’ü’l-hac, vâli’s-sadakât, vâli’l-mezâlim) (Mâverdi, s. 60, 154, 194; Kâsânî, IX, 253-254). Bu anlamda yirmiden fazla kamu yöneticiliği türü sayılmışsa da (Nezîh Hammâd, s. 34-49) kamu görevleri ve kurumlarının sayısı zamana ve ihtiyaca göre değişir. Genel olarak kamu görevlerine dört tür yönetici tayini söz konusudur: Coğrafi alan ve görev kapsamı bakımından genel (devlet başkanının seçimi, devlet başkanının bütün idarî ve kazâi yetkilerinde kendisine niyâbet etmek üzere bir vezîriâzam tayin etmesi), coğrafi alan genel, görev kapsamı özel (devlet başkanının belli bir görevde bütün ülke çapında kendisine niyâbet etmek üzere bir vezir, kumandan veya genel müdür tayin etmesi), coğrafi alan özel, görev kapsamı genel (devlet başkanına idarî ve kazâi yetkilerinde niyâbet etmek üzere belli bir bölgeye veya eyalete vali yahut emîr tayin edilmesi), her iki bakımından özel (belirli bir bölgeye kadı, vergi tahsilatı, muhtesib tayini, hac döneminde hac emîri tayini). Vakıfların idaresi için görevli tayininde de tevliye kullanılmış, özellikle Osmanlılar döneminde vakıfların yönetimi için müteveli tayinine “tevliyet” denilmiştir (ayrıca bk. MÜTEVELLİ; VELÂYET).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü’l-‘Arab, “vly” md.; Abdürrezzâk es-San-‘ânî, *el-Muşannef* (nşr. Habîbürrahman el-A‘zamî), Beyrut 1403/1983, VIII, 48-50; Sahnûn, *el-Müdevvene*, IV, 83-85; Mâverdi, *el-Ahkkâmü’s-sultânîyye*, Beyrut 1415/1994, s. 60, 132, 134, 154, 171, 194-195, 203 vd.; Serahsî, *el-Mebsûât*, XIII, 86-87; Kâsânî, *Bedâ‘î‘* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut 1418/1997, VII, 172-180, 185-189; IX, 253-254; İbn Kudâme,

el-Muğnî, IV, 206-207, 210-211; Nevevî, *Rauzâtü’l-‘tâlibîn* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Riyad 1423/2003, III, 184-185; Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylâi, *Naşbü’r-râye*, [baskı yeri yok] 1393/1973 (el-Mektebetü’l-İslâmiyye), IV, 31; Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî, *el-Mişbâhu’l-münir*, Beyrut 1987, s. 258; Bedreddin el-Aynî, *el-Binâye*, Beyrut 1401/1981, VI, 486-506; İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadir*, VI, 494-510; Zeke-riyyâ el-Ensârî, *Esnê’l-me‘âlib* (nşr. M. M. Tâmir), Beyrut 1422/2001, IV, 226-229; Şemseddin er-Remlî, *Nihâyetü’l-muhtâc*, Beyrut 1404/1984, IV, 106-111; Buhûti, *Keşşâfü’l-kunâ‘*, III, 229-235; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Riyad 1423/2003, VII, 349-387; Abd Haydar, *Dürrerü’l-hükkâm*, İstanbul 1330, I, 593-600; Abdürrezzâk Ahmed es-Senhûrî, *Meşâdirü’l-hak fi’l-fikhi’l-İslâmî*, Kahire 1960, II, 166-174; Subhî Mahmesânî, *en-Nazarîyyetü’l-‘âmme li’l-mücebât ve’l-‘ukûd*, Beyrut 1983, s. 427-428; Nezîh Hammâd, *Nazarîyyetü’l-vilâye fi’ş-şer‘ati’l-İslâmiyye*, Dimaşk-Beyrut 1414/1994, s. 17-49, 100; Talip Türcan, *Devletin Egemenlik Unsuru ve Egemenlikten Kaynaklanan Yetkileri*, Ankara 2001, s. 204-207; H. Yanagihashi, *A History of the Early Islamic Law of Property: Reconstructing the Legal Development, 7th-9th Centuries*, Leiden 2004, s. 128-133, 149-163, 210; a.m.f., “Tawliya and Ishrak in the Formative Period of Islamic Law”, *Annals of Japan Association for Middle East Studies*, XIX/1, Tokyo 2003, s. 27-43; “Tevliye”, *Mv.F*, XIV, 195-202.

İSMÂİL CEBECİ

TEVRAT

(التوراة)

Kur‘ân-ı Kerim’de

yahudilerin kutsal kitabına verilen ad.

Tevrât kelimesinin kökü Arap dillerine göre verâ fiildir; ancak vezin kalbiyla ilgili ihtilâf vardır. Basra ekolüne göre bu kelime “fev‘ale” vezninden **vevrât** (ووراة) olup birinci vav tâ harfine dönüşmüştür; çünkü bu vezin Arap dilinde daha yaygın kullanılır (*Tâcü’l-‘arûs*, “vry” md.; *Lisânü’l-‘Arab*, “vry” md.). Kûfe ekolü ise “tef‘ile” vezninden **tevriye** (توروية) olduğunu ileri sürmüştür (*Tâcü’l-‘arûs*, “vry” md.; *Lisânü’l-‘Arab*, “vry” md.; Zebîdî, X, 389). Tevrat kelimesini kıraat imamlarından bazıları “tevriye”, bazıları da “tevrât” şeklinde okumuştur (Fahredden er-Râzî, VII, 159; Beyzâvî, I, 144). Buna karşılık bir kısım âlimler tevrat lafzının Arapça olmadığını ve kelimeye Arapça bir temel bulmaya çalışmanın gereksizliğini vurgulamıştır (Zebîdî, X, 389). Şii müfessiri Muhammed Hüseyin Tabâtabâi bu lafzın İbrânice’den geldiğini belirtmiştir (*el-Mizân*, III, 9). Son dönem dâimîler çoğu tevratin İbrânice torah kelimesinin Arapçalaşmış şekli olduğu kanaatinde (Butrus el-Bustânî, I, 176; Ahmed Rızâ, I, 414). Bazı modern araştırmacılar